

รายงานการเข้าร่วมโครงการเอพีโอ

24-CL-21-GE-WSP-A

Workshop on Social Resilience for Sustainable Societies

ระหว่างวันที่ 31 มีนาคม – 2 เมษายน 2568

การฝึกอบรมผ่านระบบออนไลน์

จัดทำโดย นางสาวจิตรลดา กระต่ายจันทร์

นักวิทยาศาสตร์ปฏิบัติการ กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน

วันที่ 28 เมษายน 2568

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของโครงการ

- 1.1 รหัสและชื่อโครงการ: 24-CL-21-GE-WSP-A: Workshop on Social Resilience for Sustainable Societies
- 1.2 ระยะเวลา: ระหว่างวันที่ 31 มีนาคม – 2 เมษายน 2568 (รวมทั้งสิ้น 3 วัน)
- 1.3 สถานที่จัด: การฝึกอบรมผ่านระบบออนไลน์
- 1.4 ชื่อเจ้าหน้าที่เอพีโอประจำโครงการ: Mr. Nobusugu Miyama Program officer, APO
- 1.5 จำนวนและรายชื่อวิทยากรบรรยาย จำนวน 4 ท่าน ดังนี้
 - Dr. Kazuki Kagohashi, Associate Professor Nanzan University ประเทศญี่ปุ่น
 - คุณ Mechai Viravaidya, Founder and Chairman Population and Community Development Association (PDA) ประเทศไทย
 - คุณ Nobuaki Wada, Founder and Consultant Mura no Mirai ประเทศญี่ปุ่น
 - คุณ Timothy Wilcox, DRR Consultant Australia
- 1.6 จำนวนผู้เข้าร่วมโครงการและประเทศที่เข้าร่วมโครงการ: ประมาณ 30 – 40 คน จากทั่วโลก

ส่วนที่ 2 เนื้อหา/องค์ความรู้จากการเข้าร่วมโครงการ

2.1 ที่มา

ความสามารถในการฟื้นตัวทางสังคม คือ ศักยภาพของชุมชนในการรับมือกับปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบ เช่น ความแปรปรวนของสภาพแวดล้อม หรือความไม่แน่นอนทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง และสามารถฟื้นตัวจากเหตุการณ์หยุดชะงักดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Adger, W. N., 2000) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อทุกชุมชนแต่ในรูปแบบที่แตกต่างกัน เหตุการณ์สภาพอากาศรุนแรงและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระยะยาวส่งผลกระทบต่อรายได้ของประชากรในชนบทที่ยากจน ผู้หญิง และผู้สูงอายุอย่างไม่สมส่วน เช่น ทุกวันที่เกิดความร้อนสูง คริวเรือนในชนบทที่ยากจนจะสูญเสียรายได้จากการทำฟาร์ม 2.4% สูญเสียมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร 1.1% และสูญเสียรายได้นอกภาคเกษตร 1.5% (FAO, 2024)

นอกจากนี้ พื้นที่ชนบทยังเผชิญกับปัญหาจำนวนประชากรลดลง สังคมสูงวัย และการเข้าถึงเมืองที่ยากลำบาก โดยมีผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศต่อหัว (GDP per capita) ต่ำกว่าในเมือง 13% ผลผลิตภาพแรงงานต่ำกว่า 16% และอัตราการจ้างงานต่ำกว่า 8% (OECD, 2020) ความท้าทายเหล่านี้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างความสามารถในการฟื้นตัวของชุมชนเพื่อทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เสริมสร้างความเข้าใจเชิงแนวคิดอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความสามารถในการฟื้นตัวของสังคม
2. เรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติงานและเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามารถในการฟื้นตัวของชุมชน
3. ศึกษาและวิเคราะห์กรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมความสามารถในการฟื้นตัวในพื้นที่ชนบท

ผลลัพธ์

การส่งเสริมการนำแนวคิดและมาตรการการสร้างเสริมความสามารถในการฟื้นตัวของชุมชนไปปรับใช้อย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ผ่านความเข้าใจที่มากขึ้นในเรื่องของความสามารถในการฟื้นตัวของสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน

หัวข้อที่ 1 ภาพรวมของความยืดหยุ่นทางสังคม (Overview of Social Resilience)

บรรยายโดย ดร.คาซึกิ คาโงฮาชิ (Kazuki Kagohashi)

1. ความยืดหยุ่น (Resilience) คืออะไร?

แนวคิด "ความยืดหยุ่น" (Resilience)* เป็นหลักการสำคัญที่อธิบายถึงศักยภาพของระบบในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงและการรบกวนจากสิ่งต่าง ๆ โดยยังคงรักษาหน้าที่ โครงสร้าง อัตลักษณ์ และการตอบสนองที่สำคัญไว้ได้ (Walker et al., 2004) ความยืดหยุ่นมีรากฐานมาจากสองสาขาวิชาหลัก:

1. ทฤษฎีความยืดหยุ่นของ Holling (Holling's resilience theory): เน้นในสาขา นิเวศวิทยา โดยอธิบายพฤติกรรมระบบที่ซับซ้อนซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตหลายชนิด มีลักษณะเป็นพลวัตไม่เชิงเส้น (Non-linear dynamics) และ หลายสมดุล (Multi-equilibrium) ซึ่งหมายถึงระบบสามารถมีสถานะที่มั่นคงได้หลายรูปแบบ ความยืดหยุ่นเชิงนิเวศวิทยา (Ecological resilience) จึงหมายถึง "ปริมาณการรบกวนที่ระบบสามารถดูดซับได้ก่อนที่จะเปลี่ยนไปสู่สถานะอื่น"
2. ความมั่นคง/ความแข็งแกร่ง (Stability / Robustness): เน้นในสาขา วิศวกรรมศาสตร์ โดยอธิบายระบบที่มี พลวัตเชิงเส้น (Linear dynamics) และ สมดุลเดียว (Single equilibrium) ความยืดหยุ่นเชิงวิศวกรรม (Engineering resilience) จึงหมายถึง "อัตราการฟื้นตัวจากความแปรปรวน"

องค์ประกอบสำคัญของความยืดหยุ่น (Keck & Sakdapolrak 2013) ประกอบด้วย:

1. การคงอยู่ของระบบ (Persistence of a system): ความสามารถในการดำรงอยู่ของระบบ
2. การปรับตัวต่อความแปรปรวน (Adaptation to perturbation): ความสามารถในการปรับตัวเมื่อเผชิญกับสิ่งรบกวน

3. การเปลี่ยนผ่านสู่แนวทางใหม่ (Transformation to new pathway): ความสามารถในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางใหม่ที่ดีขึ้น

2. ความยืดหยุ่นทางสังคม (Social Resilience) คืออะไร?

เมื่อนำแนวคิดความยืดหยุ่นมาประยุกต์ใช้กับบริบทของสังคมมนุษย์ เกิดเป็น "ความยืดหยุ่นทางสังคม" (Social Resilience) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญสำหรับการรับมือกับความท้าทายต่างๆ ในระดับชุมชน โดยมีนิยามเบื้องต้นของ Adger (2000) ได้นิยามความยืดหยุ่นทางสังคมว่าคือ "ความสามารถของชุมชนในการทนทานต่อผลกระทบจากภายนอกที่ส่งผลต่อโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของตน" สำหรับนิยามของ Obrist et al. (2010) ได้ขยายความเข้าใจ โดยเน้นว่าความยืดหยุ่นทางสังคมคือ "ศักยภาพของปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการเข้าถึงทุน เพื่อไม่เพียงแต่รับมือและปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ (ซึ่งเป็นความสามารถในการตอบสนอง) แต่ยังรวมถึงการค้นหาและสร้างทางเลือกใหม่ ๆ (ซึ่งเป็นความสามารถเชิงรุก) และด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการพัฒนาขีดความสามารถที่เพิ่มขึ้นในการรับมือกับภัยคุกคาม"

3. ความสามารถด้านการยืดหยุ่นทางสังคมแบ่งเป็น 3 ระดับ

ความยืดหยุ่นทางสังคมประกอบด้วย 3 ขีดความสามารถที่ทำงานร่วมกัน ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ภายใต้กรอบของสินทรัพย์ทุน (capital assets framework):

3.1 Coping Capacity (ขีดความสามารถในการรับมือ) เป็นการตอบสนองต่อความเสี่ยงในระยะสั้น เน้นที่การใช้ทรัพยากรและการวางแผนที่มีอยู่ เช่น แรงงาน โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงสต็อกของทุนที่มีอยู่ (ทุนธรรมชาติ ทุนที่สร้างขึ้น และทุนมนุษย์) ซึ่งมีเป้าหมายคือการรักษาสถานะเดิมหรือการรับมือกับสถานการณ์เฉพาะหน้า

3.2 Adaptive Capacity (ขีดความสามารถในการปรับตัว) เป็นการตอบสนองต่อความเสี่ยงในระยะยาว เกี่ยวข้องกับการลงทุนในสินทรัพย์ทุน โดยอาศัยทุนทางการเงินและความรู้ เช่น การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานหรือพัฒนาทักษะ ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้ระบบสามารถรับมือกับความท้าทายที่ต่อเนื่องได้

3.3 Transformative Capacity (ขีดความสามารถในการเปลี่ยนแปลง) เป็นการตอบสนองต่อความเสี่ยงในระยะยาว เกี่ยวข้องกับการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและเป็นระบบ เช่น การปฏิรูปสถาบัน การสร้างเครือข่ายทางสังคมใหม่ การปรับเปลี่ยนนโยบายภาครัฐ ซึ่งจะมีเป้าหมายในการบำรุงรักษา/เพิ่มพูนความเป็นอยู่ที่ดีและสร้างความยั่งยืนในอนาคต

ประเด็นสำคัญ (Key Takeaways)

- แนวคิดความยืดหยุ่นเชิงนิเวศวิทยา พัฒนาขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1970 ในสาขานิเวศวิทยา เพื่ออธิบายพฤติกรรมระบบที่ซับซ้อนซึ่งอ้างอิงกับการพึ่งพาอาศัยกันของสิ่งมีชีวิตหลายสายพันธุ์ ความยืดหยุ่นเชิงนิเวศวิทยาตั้งอยู่บนสมมติฐานของภาวะ สมดุลหลายรูปแบบ และพลวัตที่ไม่เป็นเชิงเส้น ของระบบนิเวศ

- การประยุกต์ใช้แนวคิดความยืดหยุ่นกับระบบสังคม: แนวคิดความยืดหยุ่นถูกนำมาประยุกต์ใช้กับระบบสังคม โดยเน้นเป็นพิเศษในการฟื้นฟูหลังภัยพิบัติ เช่น แผ่นดินไหว สึนามิ เป็นต้น ความยืดหยุ่นทางสังคม ประกอบด้วยความสามารถ 3 ประการ ได้แก่ ชีตความสามารถในการรับมือ (coping capacity), ชีตความสามารถในการปรับตัว (adaptive capacity) และ ชีตความสามารถในการเปลี่ยนแปลง (transformative capacity)

- 3 ชีตความสามารถของความยืดหยุ่นทางสังคมกับการบริหารจัดการทุน: ชีตความสามารถทั้งสามของความยืดหยุ่นทางสังคมสามารถนำมาบูรณาการเข้ากับกรอบแนวคิดสินทรัพย์ทุน ได้ดังนี้:

- ชีตความสามารถในการรับมือ (Coping capacity) คือการใช้ประโยชน์จากการวางแผนและแรงงานโดยไม่เปลี่ยนแปลงสต็อกของสินทรัพย์ทุนที่มีอยู่เดิม เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนที่สร้างขึ้น และทุนมนุษย์

- ชีตความสามารถในการปรับตัว (Adaptive capacity) สามารถอธิบายได้ด้วยการลงทุนในสินทรัพย์ทุนโดยใช้ทุนทางการเงินและความรู้เป็นปัจจัยนำเข้า

- ชีตความสามารถในการเปลี่ยนแปลง (Transformative capacity) สามารถเพิ่มพูนได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน เช่น การสร้างทุนทางสังคม การสร้างเครือข่ายท้องถิ่น การแก้ไขนโยบายของรัฐบาลกลาง เป็นต้น

หัวข้อที่2: การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน – กรณีศึกษาในประเทศไทย

บรรยายโดย คุณมีชัย วีระไวทยะ ผู้ก่อตั้งและประธานสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA)

สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) ได้มีบทบาทในการพัฒนาประเทศไทย ตลอดระยะเวลา 50 ปี กรณีศึกษา

1. การลดอัตราการเกิดของเด็กทารก โดยการให้พัฒนาเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการวางแผนครอบครัว
2. การลดอัตราการตายจากโรค HIV และ AIDS โดยริเริ่มรณรงค์ผ่านคลื่นวิทยุ ทหาร โรงเรียน และสื่อมวลชนช่องทางต่าง ๆ เพื่อโฆษณาให้ความรู้เรื่องเอดส์ การจัดฝึกอบรมให้ครูและนักเรียนทั่วประเทศ การแจกถุงยางอนามัยบนท้องถนน
3. การลดการพึ่งพาทางการเงินของชุมชน ผ่านการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน จำนวน 2 ประเภท ได้แก่ แบบ Maximization of Profit (Max) เช่น ร้านอาหาร รีสอร์ท ร้าน Cabbages & Condoms ที่มีกำไรสูงเพื่อนำไปสนับสนุนกิจกรรมเพื่อสังคม และแบบ Optimization of Profit (OP) เช่น การให้เช่าโรงงาน การดูแลสุขภาพ การสนับสนุนชุมชนที่มีกำไรน้อยแต่สร้างคุณค่าทางสังคม
4. การช่วยลดความยากจน โดยดำเนินความร่วมมือกับบริษัทต่าง ๆ
5. การลดความไม่รู้หนังสือ โดยการส่งเสริมการปฏิวัติการศึกษาในเขตชุมชนผ่านการก่อตั้ง โรงเรียนมีชัยพัฒนา ซึ่งเป็นโรงเรียนสร้างนักเปลี่ยนแปลงและผู้ประกอบการเพื่อสังคม นักเรียนสามารถเรียนรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพ
6. การให้ความช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ฉุกเฉิน เช่น ค่ายผู้ลี้ภัย เหตุการณ์คลื่นยักษ์สึนามิ

หัวข้อที่ 3: วิกฤตน้ำและดิน – การเปลี่ยนผ่านของหมู่บ้านในภูมิภาคที่กำลังพัฒนา
บรรยายโดย คุณโนบุอากิ วาดะ (Nobuaki Wada)

คุณ Nobuaki Wada นักพัฒนาชุมชน ได้แบ่งปันประสบการณ์ในการลงพื้นที่จริง ผู้มีประสบการณ์เกือบ 40 ปี ในประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลก โดยเน้นย้ำถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มักไม่ได้รับความสนใจ และ วิกฤตทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยได้นำเสนอตัวอย่างกรณีศึกษาจากอินเดีย เอเชียใต้ และเซเนกัล แอฟริกาตะวันตก พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงแนวทางแก้ไขปัญหที่สำคัญ

คุณ Nobuaki Wada ชี้ให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มักอยู่นอกเหนือความสนใจของคนทั่วไป การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนออกมาในรูปของวิกฤตน้ำและดิน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่หมู่บ้านต่าง ๆ สูญเสียการควบคุมทรัพยากรดั้งเดิมของตนโดยไม่รู้ตัว สิ่งนี้ทำให้หมู่บ้านกำลังแปรเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ไม่สามารถคาดเดาได้

โดยคุณ Nobuaki เป็นนักพัฒนาชุมชนภาคสนามที่ทำงานมากกว่า 40 ปีในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ ตะวันออกกลาง แอฟริกาตะวันออก และแอฟริกาตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในอินเดียที่ทำงานเกือบ 20 ปี และในเซเนกัลมากกว่า 10 ปี

กรณีศึกษาที่ 1: ชนเผ่า Saora ในอินเดีย (เอเชียใต้)

การทำงานในอินเดียที่หมู่บ้านของชนเผ่า Saora ซึ่งเป็นชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนภูเขา Eastern Ghats รอยต่อระหว่างรัฐอานธรประเทศและรัฐโอฑิศา ชนเผ่า Saora ในรัฐอานธรประเทศมีวิถีชีวิตดั้งเดิมคือการทำไร่เลื่อนลอยที่เรียกว่า "Podu cultivation" อย่างไรก็ตาม ชนเผ่า Saora ได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1960s จนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นใน 2 ช่วง ดังนี้

1. การห้ามทำไร่เลื่อนลอยและการตั้งถิ่นฐาน (ทศวรรษ 1970s) ไม่ได้เป็นเพียงการห้ามวิธีการผลิต แต่เป็นการผนวกพื้นที่ทำกินของคนในชุมชนเข้ากับป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ถูกแย่งชิงที่ดินบรรพบุรุษ และถูกบังคับให้เพาะปลูกในพื้นที่เนินเขาเล็ก ๆ วิธีการเพาะปลูกแบบเดิมไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้ โดยชาวบ้านยังคงถางพื้นที่ลาดชันแต่ครั้งนี้นี้พื้นที่ที่ถางกลายเป็นพื้นที่ถาวรส่งผลให้เกิดการพังทลายของดินและการตัดไม้ทำลายป่าอย่างรุนแรง การเพิ่มขึ้นของประชากรยังเร่งให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้น เนื่องจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกบนพื้นที่ลาดชัน ด้วยเหตุนี้ การตัดไม้ทำลายป่าจึงนำไปสู่การพังทลายของดินและน้ำท่วมขนาดใหญ่
2. การรวมเข้ากับเศรษฐกิจโลก (กลางทศวรรษ 1990s) คุณ Wada สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านในสองลักษณะ คือ มีการนำเข้าสินค้าพลาสติกจำนวนมาก ของใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น เหยือกน้ำ ถังน้ำ และแก้ว ถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์พลาสติกทั้งหมด และการนำเข้าพันธุ์ HYV (High Yielding Variety) เข้ามาใช้ และเริ่มมีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ผลที่ตามมาคือพืชข้างป่านี้นหายไป ในด้านการเกษตร ข้าวพันธุ์พื้นเมืองก็ค่อย ๆ หายไป กล่าวคือทรัพยากรทั้งหมด ยกเว้นน้ำและดิน มาจากภายนอก

นั่นหมายความว่าเกษตรกรไม่สามารถทำการเกษตรได้หากไม่มีการลงทุนเริ่มต้น และเนื่องจากพวกเขาไม่มีกำลังทรัพย์ จึงจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากเจ้าหนี้ยี่ทำให้เป็นหนี้ รวมถึงปัญหาของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้คนในชุมชน การใช้ปุ๋ยเคมีคือไนโตรเจนต่อเนื่องหลายปี ส่งผลให้การดูดซึมของรากพืชจะเสื่อมลง และหลังจาก 4-5 ปี พืชจะไม่ดูดซึมปุ๋ยที่ใส่ลงไป มากกว่าหนึ่งในสิบของไนโตรเจนที่ไม่ถูกดูดซึมจะระเหยไปพร้อมกับน้ำและกลายเป็นก๊าซไนตรัสออกไซด์ ในชั้นบรรยากาศ ซึ่งในพิธีสารเกียวโตของ COP ปี 1996 ได้ระบุไว้แล้วว่าไนตรัสออกไซด์มีผลต่อการเกิดปรากฏการณ์เรือนกระจกที่รุนแรงกว่าคาร์บอนไดออกไซด์

สำหรับแนวทางแก้ปัญหา คุณ Wada ได้เสนอแนวคิด "Micro Watershed" (พื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก) เป็นแนวทางแก้ปัญหาเพื่อช่วยในการกำหนดพื้นที่ที่เป็นไปได้สำหรับการบริหารจัดการทรัพยากรโดยชาวบ้านในชุมชนเอง และยังให้กรอบทางกายภาพสำหรับการจัดการทรัพยากรด้วย การจัดการและการบำรุงรักษา Micro Watershed ที่ดีเป็นหนทางเดียวในการรับมือกับวิกฤตน้ำและดิน ตัวอย่างเช่น การใช้แถบหิน ซึ่งเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันการพังทลายของดิน

หัวข้อที่4: Landcare และความยืดหยุ่นทางสังคม – การรักษาความเป็นอิสระของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น
บรรยายโดย ดร.คาซึกิ คาโงฮาชิ

ความเป็นอิสระ (Autonomy) ในบริบทของการจัดการทรัพยากรชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโครงการ Landcare ของออสเตรเลีย ซึ่งเป็นตัวอย่างที่สำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยจะพิจารณาถึงพัฒนาการ แนวคิด โครงสร้างการสนับสนุน และความท้าทายที่กลุ่ม Landcare ในชุมชนท้องถิ่นกำลังเผชิญ รวมถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางสังคมของชุมชน

การเน้นย้ำถึง ความเป็นอิสระ เป็นสิ่งสำคัญในการจัดการทรัพยากรชุมชน เนื่องจากเชื่อมโยงกับแนวคิดและหลักการสำคัญหลายประการ ได้แก่ การที่ชุมชนเป็นเจ้าของและดูแลรักษาทรัพยากรของตนเอง การพึ่งพาตนเองโดยมีความสามารถในการยืนหยัดด้วยตัวเอง ความใส่ใจดูแลในทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ความเป็นอิสระคือการมีอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินการด้วยตนเอง ท้องถิ่นนิยมคือการให้ความสำคัญกับศักยภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น หลักการแบ่งเบาภาระ การเป็นหุ้นส่วนซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน และ Landcare คือรูปแบบเฉพาะของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน

การพัฒนา Landcare ในออสเตรเลียเป็นตัวอย่างของแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก ซึ่งมีพัฒนาการที่สำคัญ ได้แก่:

- ประสิทธิภาพของแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน: แสดงให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมของตนเอง
- การสนับสนุนจากรัฐบาลกลาง เช่น การประกาศให้ปี 1989 เป็น "ทศวรรษแห่ง Landcare" ซึ่งเป็นการผลักดันและให้การรับรองอย่างเป็นทางการ

- การสร้างแบรนด์ Landcare โดยได้รับการส่งเสริมโดยองค์กร Landcare Australia ทำให้เป็นที่รู้จักและยอมรับในวงกว้าง
- การก่อตั้งเครือข่าย Landcare ระดับภูมิภาค จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ
- การก่อตั้งเครือข่าย Landcare ระดับชาติ ในปี 2009 เพื่อเชื่อมโยงและสนับสนุนกลุ่ม Landcare ทั่วประเทศ

จากมุมมองของเศรษฐนิเวศวิทยา Landcare คือ กระบวนการที่มีเป้าหมายเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการจัดการทุนต่าง ๆ เพื่อรับมือกับภัยคุกคาม โดยประกอบด้วยทุนด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ทุนธรรมชาติที่สำคัญ (Critical Natural Capital - CNC) คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศและมนุษย์ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้
2. ทุนที่สร้างขึ้น (Manufactured capital) คือ โครงสร้างพื้นฐานและเครื่องมือต่าง ๆ
3. ภัยคุกคาม (Threats) คือ สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อระบบ
4. ทุนธรรมชาติ (Natural capital) คือ ทรัพยากรธรรมชาติโดยรวมทั้งหมด
5. ทุนมนุษย์ (Human capital) คือ ความรู้ ทักษะ และแรงงานของบุคคล

กระบวนการทำงานของหน่วยงาน Landcare (Landcare Agencies) แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน:

- ขั้นตอนที่ 1: การระบุทุนธรรมชาติที่สำคัญและภัยคุกคาม
- ขั้นตอนที่ 2: การใช้สินทรัพย์ทุน การนำทุนที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์
- ขั้นตอนที่ 3: การสนับสนุนกิจกรรมในท้องถิ่น
- ขั้นตอนที่ 4: การอนุรักษ์ทุนธรรมชาติที่สำคัญ

แนวโน้มล่าสุดของการให้เงินสนับสนุนจากรัฐบาลกลาง

ปัจจุบันมีแนวโน้มที่นำกังวลเกี่ยวกับการให้เงินสนับสนุนจากรัฐบาลกลางแก่องค์กร Landcare ได้แก่

1. การลดลงของเงินทุน เงินทุนสนับสนุนสำหรับกลุ่ม Landcare ต้องถดถอยลง 25.2% จากโครงการ National Landcare Program Phase 1 (\$745.2 ล้านเหรียญสหรัฐ หรือ \$186.3 ล้านเหรียญสหรัฐ/ปี) ไปยัง Phase 2 (\$636.5 ล้านเหรียญสหรัฐ หรือ \$127.3 ล้านเหรียญสหรัฐ/ปี) และคาดว่าจะลดลงอีก 7.4% ในโครงการ Natural Heritage Trust (NHT) เมื่อเทียบกับโครงการก่อนหน้านี้
2. การแข่งขันที่สูงขึ้น โดยเงินทุนสนับสนุนมีการแข่งขันสูงขึ้น และโครงการ Landcare ขนาดใหญ่จะได้รับความสนใจมากกว่าโครงการขนาดเล็กยังคงมีทุนสนับสนุนอยู่ แต่เน้นที่ระยะสั้น
3. ทุนทางการเงินที่จำกัด จะส่งผลให้ทุนทางการเงินสำหรับกลุ่ม Landcare ในระดับท้องถิ่นมีจำกัดมากขึ้น

ข้อเสนอนโยบาย (Policy Implications)

- เงินทุนทางการเงิน: กลุ่ม Landcare ต้องถดถอยขนาดเล็กกำลังเผชิญกับการขาดแคลนเงินทุน จำเป็นต้องมีการสนับสนุนทางการเงินมากขึ้นสำหรับกิจกรรมภาคสนามขนาดเล็ก

- การรักษาระดับความเป็นอิสระของกลุ่ม Landcare ท้องถิ่น จำเป็นต้องมีการสนับสนุนเครือข่าย Landcare ระดับภูมิภาคให้มากขึ้น การกระจายแหล่งรายได้ เช่น ค่าบริการ การเป็นหุ้นส่วน ก็มีความสำคัญต่อความมั่นคงของเงินทุนสำหรับเครือข่าย Landcare
- การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญ หากความรู้ของคนรุ่นแรกหรือรุ่นที่สองไม่ได้รับการถ่ายทอดอย่างเพียงพอเมื่อเกษียณอายุอาจสูญเสียภูมิปัญญาเหล่านั้นไป
- ปัญหาผู้สูงอายุและการลดลงของประชากรส่งผลกระทบในทางลบต่อความเป็นอิสระในเชิงการทำงาน
- หากกลุ่ม Landcare ท้องถิ่นพยายามเพิ่มความเป็นอิสระด้วยตนเอง ความเข้มข้นของกิจกรรมอาจลดลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การเสริมสร้างความเป็นอิสระ

- ความเป็นอิสระเชิงการบริหารจัดการ โดยหากเงินทุนมีจำกัด การเพิ่มการเข้าถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเปลี่ยนทุนทางการเงินไปเป็นสินทรัพย์ทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- หากแรงงานมีจำกัด วิธีการผสมผสานสินทรัพย์ทุนจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและสร้างสรรค์มากขึ้น อาจจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีที่แตกต่างกัน เช่น การตรวจจับวัชพืชด้วย AI โดรน การสำรวจระยะไกล รถแทรกเตอร์ควบคุมด้วย GPS เป็นต้น
- การเรียนรู้ร่วมกัน โดยความรู้และแนวคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อรักษาความเป็นอิสระของกลุ่ม Landcare ท้องถิ่น การสนับสนุนเครือข่าย Landcare ระดับภูมิภาคจึงเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนี้ การกระจายแหล่งรายได้ก็มีความสำคัญต่อความมั่นคงของเงินทุนสำหรับเครือข่าย Landcare
- การเพิ่มทุนความเป็นอิสระจะช่วยเสริมสร้างความยืดหยุ่นทางสังคมของกลุ่ม Landcare ในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการเผชิญกับความท้าทายในปัจจุบันและอนาคต

หัวข้อที่ 5: การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติเพื่อเสริมสร้างความยืดหยุ่นของชุมชน

บรรยายโดย คุณทิโมธี วิลคอกซ์

เป็นการนำเสนอในหัวข้อ "การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติเพื่อชุมชนที่ยืดหยุ่นมากขึ้น" โดยเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการสร้างความยืดหยุ่นเพื่อรับมือกับภัยพิบัติที่ทวีความรุนแรงขึ้น และบทบาทสำคัญของการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (DRR) ในการปกป้องชีวิต ทรัพย์สิน และความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน

1. ภัยพิบัติ และเหตุผลที่เราต้องการความยืดหยุ่นเพื่อรับมือ

การทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่าง อันตราย (Hazard) และ ภัยพิบัติ (Disaster) เป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ อันตราย (Hazard) คือ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นที่อาจก่อให้เกิดความเสียหาย เช่น แผ่นดินไหว พายุ น้ำท่วม แต่ภัยพิบัติ (Disaster) คือ ผลกระทบที่เกิดขึ้นเมื่ออันตรายนั้นส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างกว้างขวางต่อชีวิต ทรัพย์สิน และโครงสร้างพื้นฐาน

การลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ (Disaster Risk Reduction - DRR) คือ แนวทางที่มุ่งเป้าไปที่การลดความเสี่ยงที่จะเกิดภัยพิบัติ หากภัยพิบัติเกิดขึ้นก็จะพยายามทำให้เกิดความเสียหายให้น้อยที่สุด และทำให้ชุมชนเข้มแข็งและพร้อมรับมือกับภัยพิบัติได้ดีขึ้น ซึ่งมีเป้าหมายที่จะทำให้ชุมชนมีความยืดหยุ่น (resilient) มากขึ้น หรือมีความเปราะบาง (vulnerable) น้อยลง กล่าวโดยสรุปคือ ภัยพิบัติสามารถป้องกันได้

เหตุผลที่ประเทศควรมีแนวคิด DDR เนื่องจากอันตรายและภัยพิบัติทวีความรุนแรงขึ้น ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในการรับมือและฟื้นฟูภัยพิบัติสูง เช่น ไซโคลน Pam ในปี 2015 ทำให้ประเทศตูวาลูสูญเสีย GDP เทียบเท่า 25% หากประเทศเติบโตเพียง 3.4% ต่อปี ซึ่งส่งผลต่อการฟื้นตัวของประเทศ รวมถึงผลตอบแทนจากการลงทุนในการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ โดย 1 ดอลลาร์สหรัฐฯ สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการรับมือภัยพิบัติได้ 4-7 ดอลลาร์สหรัฐฯ (UNDRR, 2023)

จำนวนภัยพิบัติทั่วโลกเพิ่มขึ้นถึง 5 เท่าในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สภาพอากาศที่รุนแรงขึ้น และการรายงานที่ดีขึ้น (UNFCCC) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น ฤดูไฟป่าที่รุนแรงขึ้น พายุไซโคลนนอกฤดูรุนแรงขึ้นและเกิดในพื้นที่ใหม่ๆ ภาวะอากาศหนาวจัดและคลื่นความร้อนฉับพลัน นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของประชากร ยังหมายถึงความเสียหายและผลกระทบที่มากขึ้นต่อชุมชนจากอันตรายและภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วมแม่น้ำบิสเบนในออสเตรเลียในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อผู้คนและโครงสร้างพื้นฐานมากกว่าในอดีตมาก

รวมถึงอันตรายที่อุบัติขึ้นใหม่และผลกระทบที่คาดไม่ถึง เช่น มลพิษและหมอกควัน เช่น หมอกควันในเมลเบิร์นปี 2016 เกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตจากโรคหอบหืดอย่างน้อย 10 ราย และการสัมผัส PM2.5 เพิ่มความเสี่ยงต่อการต้องไปห้องฉุกเฉินด้วยปัญหาระบบทางเดินหายใจ (Lu, 2023) การเกิดโรคสัตว์สู่คน เช่น ไข้หวัดหมู ไข้หวัดนก การระบาดของไข้หวัดนกยังคงมีอยู่ทั่วเอเชีย และปรากฏการณ์นอกโลก เช่น พายุสุริยะ สามารถรบกวนระบบไฟฟ้า ระบบสื่อสาร และการทำงานของดาวเทียม จะทำให้เกิดไฟดับการสื่อสารขัดข้องและระบบ GPS รวน

การฟื้นตัวของชุมชนอาจใช้เวลาหลายปี ซึ่งหลายชุมชนไม่สามารถฟื้นตัวเต็มที่ กลับสู่การทำงานก่อนเกิดภัยพิบัติได้เลย เช่น แผ่นดินไหวในเมืองโกเบ ประเทศญี่ปุ่น ปี 1995 ก่อนปี 1995 ท่าเรือโกเบเป็นท่าเรือที่พลุกพล่านที่สุดเป็นอันดับ 6 ของโลก แต่ในปี 1997 ตกลงมาอยู่อันดับที่ 17 และในปี 2019 ตกลงไปอยู่อันดับที่ 63 รวมถึงบางชุมชนที่กำลังฟื้นตัวอาจถูกโจมตีด้วยอันตรายหรือภัยพิบัติใหญ่อีกครั้งขณะที่กำลังสร้างใหม่ เช่น ในปี 2008 เฮติถูกพายุเฮอริเคนหลายลูกถล่ม ในขณะที่ยังคงอยู่ในกระบวนการฟื้นตัวจากพายุเฮอริเคน เฮติก็ประสบแผ่นดินไหวขนาด 7 แมกนิจูดในปี 2010 และมีการระบาดของอหิวาตกโรคตามมา (The Lancet, 2022) ทำให้หลายชุมชนเลือกที่จะย้ายถิ่นฐานหรือเลือกสร้างชุมชนแห่งใหม่ เช่น เมือง Craco ในอิตาลีถูกทิ้งร้างในปี 1960s เนื่องจากแผ่นดินไหวต่อเนื่อง

แผนการจัดการภัยพิบัติระดับท้องถิ่น ได้แก่

1. การรับมือภัยพิบัติเกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นก่อน
2. รัฐบาลท้องถิ่นและองค์กรอาสาสมัครเป็นแนวหน้าเมื่อเกิดภัยพิบัติ และเป็นจุดเริ่มต้นของการป้องกัน/บรรเทาผลกระทบ
3. รัฐบาลท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำในการสร้างความยืดหยุ่นของชุมชน และแผนการจัดการภัยพิบัติระดับท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญ (FEMA, 2024)

องค์ประกอบสำคัญของแผนการจัดการภัยพิบัติ ดังนี้

1. ระบุอันตราย โดยใช้แนวทาง "อันตรายทุกรูปแบบ" (all-hazards approach)
2. ประเมินความเสี่ยง ผ่านการประเมินความเป็นไปได้และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น
3. ระบุและใช้กลยุทธ์ เพื่อป้องกัน/ลดความเสี่ยง เตรียมพร้อม รับมือ และฟื้นตัวจากอันตรายและภัยพิบัติ
4. ใช้ประโยชน์จากจุดแข็งและทรัพยากรของชุมชน เช่น องค์กรอาสาสมัครและภาคเอกชน
5. ส่งเสริมการเชื่อมโยงทางสังคม โดยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและชุมชนใกล้เคียง
6. รวมกลุ่มทุกกลุ่มในชุมชนในการจัดทำและดำเนินการตามแผน เช่น ผู้สูงอายุ เยาวชน ผู้หญิง ผู้พิการ และภาคเอกชน

กรณีศึกษาการสร้าง ความยืดหยุ่นในชุมชนท้องถิ่น:

การใช้การประเมินความเสี่ยง โดยหลังพายุไซโคลนวินสตัน (2016) ถล่มฟิจิ รัฐบาลได้ตัดสินใจประเมินระดับความเสี่ยงน้ำท่วม ระดับน้ำทะเลที่เพิ่มขึ้น และคลื่นพายุซัดฝั่งของหมู่บ้านและเมืองทั้งหมดในประเทศ หมู่บ้านที่ระบุว่ามีความเสี่ยงสูงจะได้รับข้อเสนอที่ดินในบริเวณใกล้เคียงและเงินช่วยเหลือในการย้ายถิ่นฐาน ปัจจุบันมีหมู่บ้านในฟิจิ 42 แห่งที่ถูกกำหนดให้ย้ายถิ่นฐานใน 5-10 ปีข้างหน้า (The Guardian, 2023)

หัวข้อที่ 6: เซเนกัล – กรณีศึกษาจากภูมิภาคซาเฮลและบทเรียนเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำและดิน
บรรยายโดย คุณโนบุอากิ วาดะ (Nobuaki Wada)

กรณีศึกษาที่ 2: เซเนกัล (แอฟริกาตะวันตก)

เซเนกัลเป็นประเทศที่อยู่ทางตะวันตกสุดของทวีปแอฟริกาและเป็นหนึ่งในประเทศแถบซาเฮล พื้นที่ที่ศึกษาอยู่ในเขตภูมิอากาศแบบ "กึ่งแห้งแล้งอบอุ่น" ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองหลวงดาการ์ไปทางใต้ประมาณ 150 กิโลเมตร และห่างจากชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกประมาณ 20 กิโลเมตร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีอยู่ในช่วง 300-600 มิลลิเมตร (จากข้อมูล 10 ปีที่ผ่านมา)

ทีมงานเริ่มลงพื้นที่ในเซเนกัลในปี 2012 - 2016 และเริ่มทำงานกับ 6 หมู่บ้านในเขต Mbour ภูมิภาค Thies ตั้งแต่ปี 2017 หมู่บ้านที่ทำงานส่วนใหญ่เป็นชนเผ่า Wolof (กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุด คิดเป็นประมาณ 40% ของประชากรเซเนกัล) พืชผลหลัก คือ ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ข้าวเดือย ถั่วลิสง และผักต่าง ๆ เช่น หัวหอม พริกเขียว พริก และมะเขือแอฟริกัน ผักเหล่านี้เพิ่งถูกนำเข้ามาในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา ยกเว้นถั่วลิสงซึ่งนำเข้า

มาในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสและยังคงเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก ส่วนธัญพืชอื่น ๆ ครัวเรือนบริโภคมากกว่าครั้งหนึ่ง

ปัญหาที่เซเนกัลเผชิญคล้ายกับอินเดีย กล่าวคือแม้ว่ากระบวนการที่ชาวบ้านในชุมชนเผชิญมาจะแตกต่างกัน แต่ปัญหาหลักก็เหมือนกัน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของประชากร ประมาณสามเท่าตั้งแต่ได้รับเอกราช และสี่เท่าหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การนำเข้าพันธุ์พืชที่ทนน้ำและการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ความต้องการทรัพยากรน้ำที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม โดยไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริง ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านประสบปัญหาน้ำท่วมทุกฤดูฝน ระยะเวลาในการขุดบ่อน้ำสั้นลงทุกปี ในช่วงต้นทศวรรษ 2000 บ่อน้ำสามารถใช้งานได้ประมาณสิบปี แต่ในปัจจุบันใช้งานได้เพียงสองถึงสามปีเท่านั้น และเมื่อเข้าสู่ช่วงต้นฤดูแล้ง ระดับน้ำในบ่อส่วนใหญ่จะลดลงถึงระดับวิกฤต รวมถึงเกิดปัญหาการเกิดดินเค็ม ซึ่งเป็นผลมาจากการให้น้ำมากเกินไป

ตั้งแต่การขาดแคลนน้ำไปจนถึงการเกิดดินเค็ม ล้วนเกิดจาก การขาดการจัดการทรัพยากร โดยในอดีตชาวบ้านไม่ค่อยประสบปัญหาดังกล่าวเนื่องจากทำการเกษตรตามขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากรธรรมชาติ แต่การขยายพื้นที่เพาะปลูกได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ของป่าและทำให้ป่าไม่ค่อยๆ ลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้เลี้ยงปศุสัตว์และคนเลี้ยงแกะที่ต้องออกหาแหล่งน้ำและที่พักผ่อน แม้ว่าข้าวฟ่าง ข้าวโพด ข้าวเดือย จะอาศัยน้ำฝน แต่การนำการผลิตผักเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจเข้ามาใช้ ต้องการการรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ คือระบบชลประทานที่เพียงพอ จึงมีการขุดบ่อน้ำและสูบน้ำขึ้นมาโดยใช้มอเตอร์ แต่เนื่องจากขาดความรู้ส่งผลให้ร่นน้ำมากเกินไปนำไปสู่ทั้งการขาดแคลนน้ำและการเกิดดินเค็ม

แนวทางแก้ไข:

แนวทางแก้ไขยังคงเหมือนเดิมเสมอ คือ การประยุกต์ใช้การอนุรักษ์ดินและน้ำ การป้องกันการพังทลายของดินและการสูญเสียน้ำ โดยการจัดการ Micro Watershed ในชุมชนท้องถิ่น การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็กของตนเอง

หัวข้อที่ 7: การสื่อสารเพื่อเสริมสร้างความยืดหยุ่นของชุมชน – วิธีคิดและวิถีตามแบบ Metafacilitation

บรรยายโดย คุณโนบุอากิ วาดะ

Metafacilitation เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถลงมือทำได้ด้วยตนเอง รวมถึงการแยกแยะรูปแบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการแก้ไขปัญหาในชุมชนได้อย่างแท้จริง โดยอ้างอิงจากบทสนทนาที่เกษตรกรในเซเนกัลและตัวอย่างกรณีศึกษาจากสหกรณ์ชลประทาน

คุณสมบัติสำคัญของ Metafacilitation เป็นทักษะที่ต้องใช้การฝึกฝนในชีวิตประจำวัน: "การรู้" ในฐานะความรู้ และ "ความสามารถในการนำไปใช้" ในสถานการณ์จริงเป็นคนละสิ่งกัน ไม่ใช่แค่เทคนิคการสนทนาแบบตัวต่อตัว สามารถนำไปใช้ได้กับบุคคลหลายคนได้หากได้รับการขัดเกลา ซึ่งจะเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ช่วยในการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ปัญหา ช่วยจัดบริบทปัญหาและมองเห็นภาพรวมที่กว้างขึ้น ทำให้

มองเห็นความเชื่อมโยงและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พัฒนาจากการสนทนาไปสู่การโต้แย้งแบบวิภาษวิธี ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่นำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยมีกระบวนการทำงานของหลักสูตร Metafacilitation ดังนี้

1. ขั้นตอนที่ 1: การสร้างความสัมพันธ์แห่งความไว้วางใจ จะเป็นรากฐานสำคัญของการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ
2. ขั้นตอนที่ 2: ทักษะการฟังพื้นฐานคือการฟังอย่างตั้งใจเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นมาก
3. ขั้นตอนที่ 3: การตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อเท็จจริง และการวิเคราะห์คำถาม โดยการพิจารณาความเคารพในคุณค่าของคู่สนทนา การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์จุดบอด และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม นำไปสู่การวางแผนปฏิบัติการ

โดยวิทยากรได้ยกตัวอย่างบทสนทนาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเซเนกัล เมื่อเดือนมกราคม 2017 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการตั้งคำถามที่เหมาะสมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการตระหนักรู้และการเรียนรู้ด้วยตนเอง:

ตัวอย่างบทสนทนาที่ 1

ปัญหาเริ่มต้น: เกษตรกรกล่าวว่า "เรามีน้ำไม่พอ เราจึงไม่สามารถเก็บหรือกักเก็บน้ำได้"

คำถามนำของคุณ Wada: "แล้วคุณรู้ไหมว่าคุณมีน้ำอยู่เท่าไร?" เมื่อเกษตรกรตอบว่า "ไม่" คุณ Wada จึงถามต่อว่า "ถ้าคุณไม่รู้ คุณจะบอกว่า 'ไม่พอ' หรือ 'เราก็กักเก็บน้ำไม่ได้' ได้อย่างไร?"

ผลลัพธ์: เกษตรกรที่ไม่สามารถตอบได้อย่างชัดเจนต่างตระหนักได้ว่าตนเองไม่รู้ปริมาณน้ำในหมู่บ้าน หรือปริมาณน้ำที่ใช้ในการเกษตร

ตัวอย่างบทสนทนาที่ 2

คำถามเพื่อขยายมุมมอง: คุณ Wada ถามต่อไปว่า "แล้วจะเกิดอะไรขึ้นเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น?" คำถามนี้ทำให้การสนทนาขยายไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิในแต่ละวัน การเปลี่ยนแปลงพลังงานในดินและการเคลื่อนที่ของน้ำ และนำไปสู่การพิจารณาช่วงเวลาที่ดีที่สุดในการรดน้ำพืช

การค้นพบด้วยตนเอง: หลังจากทำความเข้าใจหลักการพื้นฐานแล้ว เกษตรกรตระหนักว่าพวกเขากำลังสูญเสียน้ำจำนวนมาก ในช่วงเวลาที่พวกเขารดน้ำเป็นประจำ (ระหว่างบ่าย 2 ถึง 3 โมงเย็น) เนื่องจากพืชไม่ได้ดูดซับน้ำได้เพียงพอ

บทสรุปที่เป็นการเรียนรู้: คุณ Wada ถามว่า "แล้วเวลาใดที่ดีที่สุดในการรดน้ำพืช?" เกษตรกรตอบว่า "ตอนเช้า" พวกเขาจึงตระหนักว่าเวลาที่ดีที่สุดในการรดน้ำคือช่วงเช้านี้ เพื่อให้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และประหยัดน้ำ

หัวข้อที่ 8: แนวทางปฏิบัติในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นของชุมชนต่อภัยพิบัติ

บรรยายโดย คุณทิโมธี วิลคอกซ์

การเสริมสร้างความยืดหยุ่นของชุมชนต่อภัยพิบัติเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ทำให้ภัยพิบัติมีความรุนแรงและถี่ขึ้น การบรรยายครั้งนี้จึงเน้นย้ำถึงแนวทางปฏิบัติที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ เช่น ภาคเอกชนและกลุ่มชุมชน ภายใต้แนวคิด การบริหารจัดการภัยพิบัติจากล่างขึ้นบน ซึ่งให้ความสำคัญกับความรู้ ความต้องการ และศักยภาพของท้องถิ่นเป็นหลัก

โดยวิทยากรมีการทบทวนหลักการของ DRR คือกระบวนการที่มุ่งลดโอกาสการเกิดภัยพิบัติและลดผลกระทบเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้น เพื่อให้ชุมชนสามารถฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วและได้รับความเสียหายน้อยที่สุด DRR จึงไม่ใช่เพียงแค่การเตรียมรับมือแต่เป็นการสร้างความเข้มแข็งเชิงโครงสร้างของสังคมตั้งแต่ระดับรากฐาน แนวคิดนี้ตอกย้ำว่าการป้องกันและลดความเสี่ยงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน

กรณีศึกษาประเทศเนปาลด้านการกระจายอำนาจ โดยหลังเหตุการณ์แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในปี 2015 เนปาลได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณและอำนาจการจัดการภัยพิบัติไปยังองค์กรปกครองท้องถิ่นทั้ง 753 แห่ง ทำให้แต่ละท้องถิ่นมีอิสระในการออกแบบแผนรับมือภัยพิบัติของตนเอง เช่น เทศบาล Palungtar ที่ได้ริเริ่มแผน DRR แบบครอบคลุมทุกภัยพิบัติ และเสริมความแข็งแกร่งให้กับสำนักงานระดับตำบลหรือเขตเลือกตั้ง แนวทางนี้แตกต่างจากวิธีการแบบบนลงล่างที่มักจะล้มเหลว เนื่องจากขาดความเข้าใจในบริบทท้องถิ่น ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจที่ไม่เหมาะสมและทำให้ชุมชนขาดแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน

แม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีบทบาทสำคัญ แต่ก็เผชิญกับความท้าทายหลายประการ ได้แก่ งบประมาณและทรัพยากรที่จำกัด การขาดทักษะเฉพาะด้านภัยพิบัติ การขาดความสำคัญจากผู้นำอุปสรรคทางการเมืองจากส่วนกลางและความไม่แน่นอน ในสถานการณ์เช่นนี้กลุ่มชุมชนและองค์กรในพื้นที่จึงเป็นทรัพยากรที่มีค่าซึ่งมักถูกมองข้าม เช่น คลินิกและศูนย์สุขภาพ องค์กรอาสาสมัคร องค์กรศาสนา สภาภาคชาดท้องถิ่น สโมสรกีฬา โรงเรียน และภาคเอกชนในพื้นที่ซึ่งสามารถเป็นกำลังสำคัญในการสร้างความยืดหยุ่นให้แก่ชุมชน

หัวข้อที่ 9: การปรับตัวต่อภัยแล้งและความยืดหยุ่นทางสังคม – กรณีศึกษาระบบชลประทานบ่อน้ำในที่ราบซานูกิ ประเทศญี่ปุ่น

บรรยายโดย ดร.คาซึกิ คาโงฮาชิ

ที่ราบ Sanuki ในประเทศญี่ปุ่นเป็นพื้นที่ที่พึ่งพิงระบบชลประทานบ่อน้ำเป็นหลักเพื่อการเกษตรและการดำรงชีวิต ระบบนี้มีความโดดเด่นและเป็นตัวอย่างที่ดีของการปรับตัวต่อภัยแล้งและความยืดหยุ่นทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเหตุการณ์ภัยแล้งรุนแรงในปี 1994

ภาพรวมของระบบชลประทานในที่ราบ Sanuki ดังนี้

- บ่อน้ำท้องถิ่นจำนวนมาก โดยที่ราบ Sanuki มีบ่อน้ำท้องถิ่นจำนวนมาก โดยในปี 2000 มีจำนวนมากกว่า 10,400 บ่อ คิดเป็นความหนาแน่นถึง 7.79 บ่อต่อตารางกิโลเมตร

- คลอง Kagawa ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จในปี 1978 ทำหน้าที่ส่งน้ำไปยังผู้ใช้น้ำทั่วทั้งราบ Sanuki มีการจัดสรรน้ำปริมาณมากในแต่ละปี โดยแบ่งเป็น:

- 105 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี สำหรับการเกษตร (ครอบคลุมพื้นที่ 30,700 เฮกตาร์)
- 122 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี สำหรับน้ำประปา
- 20 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี สำหรับภาคอุตสาหกรรม

- มีระบบการจัดการน้ำในที่ราบ Sanuki เป็นระบบที่มีการแบ่งระดับอำนาจและความรับผิดชอบอย่างชัดเจน

- Kagawa Canal Land Improvement District (KCLID): ทำหน้าที่บริหารจัดการการส่งน้ำผ่านคลอง Kagawa

- บ่อน้ำหลักจะบริหารจัดการโดย Land Improvement Districts (LIDs) ระดับภูมิภาค
- บ่อน้ำย่อยจะบริหารจัดการโดย LIDs ท้องถิ่น ซึ่งมีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการสูง

ในปี 1994 ที่ราบ Sanuki เผชิญกับภัยแล้งขั้นวิกฤต ส่งผลให้ปริมาณน้ำสำรองในบ่อน้ำท้องถิ่นลดลงอย่างมาก บางบ่อถึงกับแห้งขอด นอกจากนี้ เขื่อน Sameura ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของคลอง Kagawa ก็มีปริมาณน้ำลดลงอย่างรวดเร็ว นำไปสู่การจำกัดการใช้น้ำอย่างเข้มงวด ดังนี้

- 29 มิถุนายน: ลดการใช้น้ำ 30%
- 8 กรกฎาคม: ลดการใช้น้ำ 60%
- 16 กรกฎาคม: ลดการใช้น้ำ 75%
- 24 กรกฎาคม: หยุดการผันน้ำจากเขื่อน Sameura โดยสิ้นเชิง

ข้อจำกัดในการผันน้ำไม่ได้ถูกยกเลิกอย่างสมบูรณ์จนกระทั่งวันที่ 11 พฤศจิกายน แม้จะมีพายุไต้ฝุ่นพัดผ่านที่ราบ Sanuki ในเดือนกันยายนก็ตาม

ในการรับมือกับวิกฤตภัยแล้ง เกษตรกรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในที่ราบ Sanuki ได้นำมาตรการหลากหลายมาใช้ ดังนี้

1. การปฏิบัติแบบดั้งเดิมทางการเกษตร
 - Bansui (การให้น้ำแบบหมุนเวียน): การบริหารจัดการน้ำอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ
 - Hashiri-mizu (การให้น้ำแบบจำกัดปริมาณ): การผันน้ำในปริมาณที่น้อยที่สุดที่จำเป็น
2. การปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกด้านน้ำ โดยมีการลงทุนติดตั้งปั๊มน้ำ ท่อ และบ่อน้ำบาดาลเพิ่มเติมกว่า 8,200 กรณีในปี 1994 ซึ่งเป็นมาตรการปรับตัวที่สำคัญ
3. การแบ่งปันน้ำ (Mizu-Yuzu) ภายในภาคการเกษตร
 - การแบ่งปันน้ำภายในลุ่มน้ำเดียวกัน โดยจัดการน้ำแบบดั้งเดิมจะช่วยลดความเสียหายของพืชผล
 - การแบ่งปันน้ำระหว่างลุ่มน้ำ KCLID ได้ดำเนินการจัดสรรทรัพยากรน้ำระหว่างภูมิภาคโดยใช้คลอง Kagawa ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญและเป็นครั้งแรกที่มีการนำมาใช้ในปี 1994

มาตรการเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาคในการรับมือกับวิกฤต โดยเกษตรกรได้ฟื้นฟูแนวปฏิบัติแบบดั้งเดิมที่ช่วยลดการใช้น้ำ ในขณะที่ KCLID ก็ได้จัดสรรน้ำอย่างยืดหยุ่นทั่วทั้งราบ Sanuki โดยไม่ได้เข้าแทรกแซงอำนาจในการตัดสินใจของ LIDs ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดสรรน้ำในแต่ละพื้นที่

ส่วนที่ 3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการ

3.1 ประโยชน์ต่อตนเอง

- เป็นการเสริมสร้างความเข้าใจเชิงแนวคิดอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความยืดหยุ่นทางสังคม โดยได้เรียนรู้ถึงความหมายของ "ความยืดหยุ่น" ในหลากหลายมิติ ทั้งจากทฤษฎีความยืดหยุ่นเชิงนิเวศวิทยาและความยืดหยุ่นเชิงวิศวกรรมที่เน้นอัตราการฟื้นตัว นอกจากนี้ยังเข้าใจถึงองค์ประกอบสำคัญของความยืดหยุ่น ได้แก่ การคงอยู่ของระบบ การปรับตัวต่อความแปรปรวน และการเปลี่ยนผ่านสู่แนวทางใหม่ รวมถึงขีดความสามารถทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ ขีดความสามารถในการรับมือ ขีดความสามารถในการปรับตัว และขีดความสามารถในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งแต่ละระดับเชื่อมโยงกับการบริหารจัดการสินทรัพย์ทุน ทุนธรรมชาติ ทุนที่สร้างขึ้น ทุนมนุษย์ และทุนทางการเงิน
- ได้เรียนรู้แนวทางปฏิบัติงานและเครื่องมือในการเสริมสร้างความยืดหยุ่นของชุมชน เช่น กรณีศึกษาที่เป็นรูปธรรมและแนวทางปฏิบัติจริงจากผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์สูง เช่น แนวคิดการทำงานของสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) ในประเทศไทย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการลดอัตราการเกิด การลดอัตราการตายจาก HIV/AIDS การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การลดความยากจน และการปฏิวัติการศึกษา นอกจากนี้ ยังได้เรียนรู้ถึงแนวทาง Metafacilitation ของคุณ Nobuaki Wada ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถลงมือทำได้ด้วยตนเองผ่านการตั้งคำถามที่กระตุ้นให้เกิดการตระหนักรู้และแก้ไขปัญหาในชุมชน
- ได้ศึกษาและวิเคราะห์กรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมความยืดหยุ่นในพื้นที่ชนบทจากหลากหลายประเทศ เช่น อินเดีย เซเนกัล ออสเตรเลีย และญี่ปุ่น ซึ่งทำให้มีมุมมองที่กว้างขวางเกี่ยวกับความท้าทายและการแก้ปัญหาด้านทรัพยากรน้ำและดิน รวมถึงการบริหารจัดการภัยพิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีของที่ราบ Sanuki ที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการน้ำในระดับภูมิภาคเพื่อรับมือกับภัยแล้ง

3.2 ประโยชน์ต่อหน่วยงานต้นสังกัด

- ยกระดับความรู้และความเชี่ยวชาญด้านความยืดหยุ่นทางสังคม โดยจะทำให้ข้าพเจ้ามีความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับแนวคิดความยืดหยุ่นทางสังคม ขีดความสามารถทั้งสามระดับ และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปราะบางของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาและดำเนินนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและการรับมือกับภัยพิบัติ
- เป็นข้อมูลประกอบการจัดทำนโยบายและแผนงาน โดยเฉพาะกรณีศึกษาและแนวทางปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จจากต่างประเทศและในประเทศ จะสามารถนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงในการจัดทำนโยบายและแผนงานของหน่วยงาน เพื่อส่งเสริมความยืดหยุ่นของชุมชนในพื้นที่ชนบท เช่น การประยุกต์ใช้แนวคิดการบริหารจัดการภัยพิบัติจากล่างขึ้นบน การส่งเสริมบทบาทของภาคเอกชนและกลุ่มชุมชนในการจัดการภัยพิบัติ
- ส่งเสริมการทำงานแบบบูรณาการและความร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นเกี่ยวกับบทบาทของภาคเอกชนในการเสริมสร้างความยืดหยุ่น จะช่วยให้หน่วยงานสามารถส่งเสริมความร่วมมือและการทำงานแบบบูรณาการกับภาคส่วนอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- พัฒนาเครื่องมือและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือ Metafacilitation และการเข้าถึงข้อมูลความเสี่ยง จะช่วยให้หน่วยงานสามารถพัฒนาเครื่องมือและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับ

การทำงานในบริบทของประเทศไทย เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ
ทรัพยากรและการรับมือกับภัยพิบัติ